

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

De afkondiging van de tien geboden

Oorspronkelijk én actueel

Dr. A.N.Hendriks schreef in *Nader Bekeken* een fraai en leerzaam artikel over de tien geboden in de eredienst. In kort bestek laat hij zien hoe in de historie de wet van God heeft gefunctioneerd in de kerkdiensten. Hoe haar plek in de liturgie vele malen is veranderd. Hoe mensen daarover hebben nagedacht en synodes hebben gesproken.

B. Luiten ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - B. Luiten	
De afkondiging van de tien geboden	267
<i>Meditatief</i> - E.A. de Boer	
Voorzangers voor Gods troon	271
<i>Wandelen met God</i> - B. Luiten	
Christelijke vrijheid	272
<i>Van binnen naar buiten</i> - G. Riemer	
Creatief gereformeerd	274
<i>Boekaankondigingen</i>	278
<i>Boekbespreking</i> - H. Veldman	279
Met de vlag in top naar het Leger des Heils	
<i>Uit de kerken, Persberichten</i>	

Het is te veel om hier samen te vatten. Wel noem ik dat Hendriks aandacht vraagt voor de blijvende betekenis van de wet van God. De Tien Woorden vormen de kern van Gods verbond. Zij overstijgen hetgeen met de komst van Christus in de mozaïsche wetten verouderd is. Christus heeft de wet vervuld: Hij heeft ons de diepte van de wet geleerd en Hij heeft die zelf volbracht. 'Wanneer wij de Tien Geboden horen, klinkt deze vervulling altijd mee.' Ook duidt Hendriks de meervoudige functie van de wet. Wij leren enerzijds door de kennis van onze zonden verging te zoeken, anderzijds hoe ons leven voor God een welgevallig offer zal zijn.'

Onderwijs en slotopmerkingen

Van harte stem ik met Hendriks in. De vervulling van de wet door de eigen Zoon van God onderstreept ook eens te meer, dat wij echt niet zonder die vervulling kunnen leven. De wet vat samen hoe ons leven in Gods nabijheid zal zijn. Hoe wij bij Hem zullen passen. Daarom zal geen letter ervan vergaan. Ieder gebod zal onze werkelijkheid zijn.

Dus constateer ik allereerst een grote eensgezindheid in geloof bij dit onderwijs, voordat ik nu verder inga op de 'slotopmerkingen' die Hendriks in enkele penningenstroken toevoegt aan zijn betoog. Het zijn er vier. Kort samengevat lezen wij:

1. de wet moet gelezen worden in de ochtenddienst, niet in de tweede kerkdienst die een ander karakter heeft;
2. de lezing van de Tien Geboden kan niet worden vervangen door passages uit het Nieuwe Testament; want het gaat om de oorspronkelijke verbondsoorkonde;
3. het is ongepast eigengemaakte parafrases in plaats van de tien woorden de gemeente voor te houden. God heeft de oorkonde zelf geschreven, blijf daarvan af. 'Val de Heer niet in de rede, maar verkondig eerbiedig wat Hij nog altijd tot zijn volk zegt!' De concretisering komt ruim aan bod in de catechismusprediking;
4. het zingen van de Tien Geboden is een misgreep, ze moeten afgekondigd worden.

Verschil in praktijk

Eerlijk gezegd vind ik het jammer dat dit nu de slottonen zijn van een goed onderbouwd, informatief en samenbindend artikel over de wet van God. Want hoe rijk de historie ook is, zij kan niet de enige onderbouwing zijn voor hoe het vandaag zal gaan. Ook als je van harte de essentie van Hendriks' schrijven deelt over de onvervangbaarheid van de verbondsoorkonde, kun je toch nog wel van mening verschillen over de wijze waarop de waarde van die oorkonde vandaag in onze erediensten zal blijken. Die verschillen van mening zijn er. Zelf heb ik een parafrase van de Tien Geboden laten afdrukken in *De Reformatie* dd. 26 februari 2005. Hendriks verwijst er niet naar, maar hij weet van het bestaan ervan. Inmiddels hebben heel wat collega's digitaal de tekst van die parafrase opgevraagd, om die ook aan hun gemeente te laten horen. Het is een praktijk die in menige zusterkerk voorkomt.

Is dit dan iets om in een paar *slotopmerkingen* af te doen? Dat lijkt me wat kort door de bocht. En beslist dan alleen de historie? Zijn er geen andere aspecten, zoals verstaanbaarheid en actualiteit? En vooral: waar blijft de *vervulling* van de wet dan? Is het inderdaad waar, wat Hendriks schrijft, dat die vervulling 'altijd meeklinkt' wanneer wij de Tien Geboden horen? Ook als je die vervulling niet mag aanduiden in woorden, om de oorspronkelijke oorkonde niet aan te tasten? Hoe klinkt die vervulling dan mee?

Klinkt de vervulling altijd mee?

Het is nog niet zo lang geleden, dat een bekend christelijk politicus enorme beroering veroorzaakte in zijn achterban, doordat hij zou hebben gezegd dat hij op zondag wel een ijsje zou kunnen kopen. Het citaat was verre van cor-

rect, hij had het zo niet gezegd, maar dat terzijde. Het gaat me nu om die beroering, die een hoog sabbatsgehalte had. Vele reacties gaven er blijk van, dat het mensen was ontgaan dat de sabbat in haar oudtestamentische gedaante is vervuld. Het heeft enorme gevolgen gehad, dat ijsje. Of beter gezegd: het gebrek aan inzicht in de ontwikkeling van het vierde gebod.

voor alle geboden geldt dat het Nieuwe Testament daarover een helderder licht laat schijnen

En neem het die mensen maar eens kwalijk! Als ze toch zondag aan zondag *alleen* maar de oorspronkelijke, oudtestamentische tekst horen: 'Houd de sabbat in ere, het is een heilige dag. Zes dagen lang kunt u werken en al uw arbeid verrichten, maar de zevende dag is een rustdag, die gewijd is aan de HEER, uw God; dan mag u niet werken' (Ex. 20:8-10). Dan is het toch niet zo vreemd, dat mensen de zondag voor een sabbat aanzien? En dat deze woorden over de sabbat rechtstreeks op de zondag van toepassing worden geacht? Als het gebod over de sabbat alleen maar mag klinken in zijn oorspronkelijke gedaante, zondag aan zondag, wie bedenkt dan nog dat diezelfde woorden in het nieuwtestamentisch licht een *schaduw* worden genoemd van de werkelijkheid in Christus? (zie Kol. 2:16,17). En wie hoort zo gauw dat we nu alle dagen aan God zullen wijden, door zijn heilige Geest (HC zondag 38)? Heeft die vervulling altijd meegeklonken? Kennelijk niet.

Tot op heden zijn velen verontrust door de gedachte dat de zondag hierin anders zou zijn dan de sabbat. Ook al belijden wij dat samen in HC zondag 38, en wordt daarover bijna jaarlijks gepreekt, in de harten zit vooral 'je mag niet werken (en dus ook geen ijsje kopen)'. Grote woorden zijn hier gebruikt, tot en met de beschuldiging van Schriftkritiek toe. In Zwolle en omgeving functioneert een opnieuw vrijgemaakte gemeente, die haar bestaansrecht voor een niet gering deel baseert op de onvervulde oudtestamentische sabbat.

Hoezo heeft de vervulling altijd meegeklonken?

Ik noem nu bij wijze van voorbeeld alleen het misverstand ten aanzien van het vierde gebod, omdat het zo schrijnend is en vers in ons geheugen zit. Maar voor *alle* geboden geldt dat het Nieuwe Testament daarover een helderder licht laat schijnen. De eigen Zoon van God heeft ze uitgelegd en toegepast! Moet de eerbied voor de oorspronkelijke oorkonde dan zó blijken, dat het helderder licht over diezelfde oorkonde zondag aan zondag *ongenoemd* blijft? Is dat de ware eerbied?

Vertaalslag nodig

Het is niet alleen vervulling, die m.i. onlosmakelijk bij de Tien Geboden hoort. Er is ook een vertaalslag nodig, omdat de geschiedenis is voortgegaan en tijden en situaties zijn veranderd. Anders ben je op de kansel wel vol van historisch besef, maar niet duidelijk voor vandaag.

De aanhef van de wet gaat over de bevrijding uit Egypte. Onvergetelijk! Intussen is de tijd verder gegaan, Gods werken zijn groot geworden in Jezus Christus. Hendriks geeft nu zelf als parafrase van de aanhef: 'De Here presenteert Zich aan ons als de God die ons in Christus uit het diensthuis van zonde en dood heeft bevrijd.' Daar zeg ik graag amen op. Dat is duidelijk en deze omschrijving doet recht aan de actuele stand van zaken. Maar, als we het daarover eens zijn, waarom zou ik dat zo in de eredienst niet eens mogen zeggen, bij wijze van toelichting op de oorspronkelijke aanhef of als een afwisseling daarvan? Val ik in een dergelijke verkondiging de Heer in de rede, is het een gebrek aan eerbied, zoals Hendriks kort neerschrijft? Dat wil er bij mij niet in. Verkondiging gebeurt altijd ook in woorden die de voorganger door de Geest geleid zelf bedenkt, vrijwel nooit beperken we ons tot het uitsluitend lezen van een oorspronkelijke tekst.

Dit gaat over de aanhef. Maar Jezus heeft ons ook onthuld, hoe verstrekkend en diepgaand de Tien Geboden zijn. Ze betekenen veel meer, dan je zo één twee drie hoort. Met alle gevolgen daarvan, als je je altijd beperkt tot het afkondigen van de oorspronkelijke tekst. Voorbeelden? Er zijn jongeren die in hun verkeringsstijd al geslachtsgemeenschap met elkaar hebben. Als je dat ontdekt en bespreekbaar maakt, blijkt meestal dat er heel wat vrienden zijn die net zo doen. Dat is niet alleen ongezond voor een tijd van verkering, het is vooral ook een kwaad in de ogen van God. We halen collectief zijn toorn over ons heen, als we deze praktijk niet naar vermogen keren. Daar hoort m.i. bij, dat van de kansel Gods gebod hierover volstrekt duidelijk klinkt. Niet alleen tijdens de catechismusprediking, eens in de 15 maanden, maar met grote regelmaat. Dat is de reden dat ik mij niet beperk tot het afkondigen van enkel en alleen de oorspronkelijke tekst: 'pleeg geen overspel'. Want dat zijn al die jongeren volstrekt met me eens en niemand voelt zich aangesproken. Ze zijn juist zwaar beledigd als wat zij met liefde doen zou vallen onder 'overspel'. Daarom lees ik eens in de maand de volgende parafrase van het 7^e gebod: 'Het huwelijk is door Mij ingesteld. Daarin zult u elkaar trouw zijn zoals Ik u trouw ben. Mannen en vrouwen, jongens en meisjes zullen elkaar respecteren en buiten het huwelijk geen seksuele relatie aangaan.' Mensen kunnen ook erg materialistisch zijn. Hun geld en tijd vooral besteden aan zichzelf, aan hun mooie huis, enz. Het almaar kopen en eten en hebben staat soms hoog in het vaandel, veel te hoog, ten koste van het dienstbaar zijn

in het Koninkrijk van God. Dat is een groot kwaad in Gods ogen. Daarom kan ik mij m.i. niet beperken tot het enkel lezen van de oorspronkelijke tekst: 'Steel niet'. Want dat is ieder met mij eens en niemand voelt zich aangesproken. Ja, men zal juist zwaar beledigd zijn als al die eerlijk bij elkaar gespaarde spulletjes getypeerd zouden worden als 'diefstal'. Daarom lees ik eens in de maand de volgende parafrase van het achtste gebod: 'De aarde is van Mij met alles wat erin is. Uw bezit is tijdelijk, u mag het gebruiken als u daar eerlijk mee omgaat. U kunt niet Mij en tegelijk het geld dienen. U zult de armen helpen.'

Zo zou er meer te noemen zijn, bijv. over de beelden in het tweede gebod en het ijdele gebruik van Gods naam in het derde gebod. De oorspronkelijke tekst kan zo ver weg klinken, zo abstract in vergelijking met de heldere concreetheid van de bijv. de Bergrede.

Liturgische ruimte

Natuurlijk, de oorspronkelijke oorkonde behoudt haar eigen waarde. Zij is onvervangbaar, door God zelf geschreven. Met regelmaat moet zij gelezen worden, dat ben ik met Hendriks eens. Dan haalt de verbondsgemeente het oorspronkelijke document te voorschijn. Maar de tijd heeft niet stilgestaan. Inmiddels is ook de Bergrede door God zelf geschreven. Daarin is Gods eigen Zoon aan het woord over de wet! En zo zijn er meer passages in het Nieuwe Testament. De eenheid en de samenhang binnen het Woord van God laten niet toe, dat we elkaar opleggen hierin zulke scherpe en uitsluitende keuzes te maken. Als zouden we Gods geboden alleen mogen lezen uit Exodus en Deuteronomium, maar niet uit bijv. Matteüs.

niet alleen tijdens de catechismus-prediking, eens in de 15 maanden, maar met grote regelmaat

Daarbij hebben we ook afgesproken als kerken, dat we elkaar in de liturgie die ruimte laten. Ik citeer uit de Acta van de Generale Synode te Zuidhorn 2002, t.a.v. van art 65 KO over de gang van zaken in de erediensten:

'De synode is ten aanzien van artikel 65 KO van oordeel dat in de kerkorde geen directe binding moet worden vastgelegd aan complete en precieze orden van dienst. De hoofdregel moet zijn, dat de kerkenraden er binnen het algemeen geldend kader verantwoordelijk voor zijn dat op verantwoorde wijze aan de kerkdiensten invulling wordt gegeven. In generaal-synodaal verband ontwikkelen en aanvaarden de kerken diverse orden van dienst bij wijze van voorbeeld en als aanbevolen orden, waarvan de kerken gebruik kunnen maken.'

De synode geeft nog als toelichting hierbij:

‘Liturgie (...) kan omschreven worden als ‘orde van dienst’ d.w.z. de zinvolle, inhoudrijke ordeningsstructuur van een aantal liturgische elementen en de uitvoering van die elementen. In het Nederlandse gereformeerde protestantisme is dit (gezien als) een zaak van de plaatselijke kerken. Daarom is iedere kerk bevoegd en geroepen zélf de kerkdiensten op verantwoorde wijze in te richten.

‘Verantwoord’ betekent hier dat de invulling gebeurt

- in gehoorzaamheid aan de Schrift;
- in verbondenheid met (de liturgie van) al de heiligen in hemel en op aarde; in de liturgie komt immers de heilige, algemene en apostolische kerk samen;
- in overeenstemming met de gereformeerde belijdenis, waarbij ook bedacht moet worden dat liturgie de leer van de kerk weerspiegelt;
- met inachtneming van eigentijdse levensvormen, van plaatselijke contexten en van het karakter van de plaatselijke kerk.’

Dat lijkt me duidelijk. Als wij loyaal en onbekrompen ons hieraan houden, is er ruimte om van plaats tot plaats te verschillen in de invulling van de liturgie. Het is de verantwoordelijkheid van de plaatselijke kerken hoe van zondag tot zondag de geboden van God geëerbiedigd zullen worden.

Daarbij maakt het nogal uit wie je als predikant voor je hebt. Bestaat de gemeente vooral uit mensen met een rijke geloofservaring en veel kennis, dan kan ik me voorstellen dat de oorspronkelijke oorkonde wat vaker gelezen wordt. Men kan dan in geloof zelf wel de vertaalslag maken en de vervulling laten meeklinken. Maar heb je een gemeente waarin die kennis minder aanwezig is, of waar veel jongeren zijn of waar regelmatig mensen van buitenaf worden meegevraagd, dan kan ik me voorstellen dat vaker de keus wordt gemaakt voor een parafrase van de tien geboden in nieuwtestamenteisch licht. Waarbij altijd duidelijk moet worden gezegd, dat het een parafrase is, een verkondiging, wel naar de Schrift maar die ook met andere woorden zou kunnen.

Het verschil niet groter maken dan het is

Het mag duidelijk zijn, dat Hendriks en ik absoluut niet verschillen over de betekenis, de geldigheid en de vervulling van de wet. Het gaat slechts om de plek in de eredienst van de oorspronkelijke oorkonde: hoe vaak gaan we die lezen? Hoe betrekken wij het Nieuwe Testament erbij? Dat is niet onbelangrijk, maar we moeten het verschil ook niet groter maken dan het is.

Daarom raakt het mij, hoe Hendriks zijn artikel begint. Hij schrijft: ‘In onze kerken is het reeds lang gebruik dat in de dienst op de zondagmorgen de Tien Geboden gelezen worden. Wie geen vreemdeling in Jeruzalem is, weet dat dit gebruik niet voor iedere kerkganger meer vanzelfsprekend is. Er zijn er die hier vraagtekens zetten. De gemeente staat toch niet meer bij de berg Sinai?’

Wij zijn toch niet meer onder de wet maar onder de genade? *Anderen gaan niet zover* (cursivering van mij, BL), maar menen dat de geregelde wetslezing best afgewisseld kan worden door een toepasselijk gedeelte uit het Nieuwe Testament. Waarom altijd die Tien Geboden? Weer anderen vinden dat de predikant weleens een eigen parafrase kan geven, *zodat een zekere sleurgang doorbroken wordt* (cursivering van mij, BL).’

Hoe gemakkelijk ontstaat de karikatuur! Het doorbreken van de ‘sleur’ is wel eens als reden genoemd, omdat het elke week luisteren naar dezelfde tekst een zekere doofheid kan veroorzaken. Maar het is wat mij betreft zeker niet de kern van de argumentatie, zoals ik hierboven heb laten zien. Het gaat mij om veel méér, het gaat mij om de duidelijke verkondiging van de wet én haar actuele vervulling.

Wat mij bovendien raakt is Hendriks’ typering: *‘anderen gaan niet zover, maar...’* Op die manier word ik (met andere collega’s) in een richting gezet die van de wet afvoert. Een richting waarin ik niet sta en ook niet wil staan. Nu wil ik van Hendriks aannemen, dat hij dit zo niet heeft bedoeld. Dat het een ‘slip of the pen’ was. Maar intussen staat het er wel, en ik weet hoe dit een eigen leven kan gaan leiden. Het zaad van wantrouwen schiet tegenwoordig verbazend snel wortel in onze kerken. Mensen kunnen hierdoor gaan denken dat de predikant die met een parafrase van de wet begint, of met passages uit de Bergrede, op termijn wel voor afschaffing van de wetslezing zal zijn. ‘Hij gaat nog niet zover, maar...’ Ik zie het mensen al denken, en zich daardoor afsluiten voor wat hen in de naam van de Heer wordt voorgehouden.

Daarom wil ik hier in alle duidelijkheid verklaren, dat ik een voorstander ben van de afwisseling van oorkonde/parafrase/bergrede, juist omdat ik het met Hendriks eens ben dat Gods wet én de vervulling daarvan tot aan de jongste dag de rode draad zijn in Gods verbond. Het gaat mij er juist om de inhoud van Gods wet volstrekt duidelijk én actueel te laten klinken.

En hoe ‘eigen’ is mijn parafrase? Zij bevat letterlijke aanhalingen uit de Bijbel en uit de Catechismus. Wij beschikken immers in HC zondag 34-44 over een prachtige parafrase van de wet, die wij samen hebben aanvaard en die dus boven alle verdenking verheven mag zijn.

Tenslotte. Het troost mij dat Hendriks mij leert, dat een handboek voor predikers uit 1503 (!), waarin een beschrijving wordt gegeven van de laatmiddeleeuwse preekdienst, al uitgaat van een verkorte vorm van de tien geboden... in een parafraserende vorm! Is deze praktijk zelfs geen nieuwlichterij.

Ds. Bas Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum.

Noot:

A.N.Hendriks, De Tien Geboden in onze kerkdienst, in *Nader Bekeken* jrg. 13, nr. 12, december 2006.

Voorzangers voor Gods troon

Openbaring: vierentwintig is twee keer twaalf 2

‘En zij zetten een nieuw lied in’
Openbaring 5:9

E.A. de Boer ■

Vierentwintig oudsten: zoals de Heer op aarde mensen betreft bij zijn beleid en regering, zo ook in de hemel. Gepromoveerd tot dienaars van de Kroon, zittend in de troonraad van de Allerhoogste. Als Leviëten alle uren van de dag en de nacht in het heiligdom. Wat zegt dat over ons, dienaars op aarde?

De oudsten zitten op evenzoveel tronen. Als het om mensen gaat, moeten het wel eenvoudigen zijn die de Heer heeft verhoogd heeft (Lc. 1:52). Met goud gekroond en in wit gekleed (4:4; vgl. 3:5). Diep begenadigd en zeer vereerd. Prinsjesdag in de hemel. Straks komt de regeringsverklaring, en zij mogen erbij zijn. In gala.

Wat doen de oudsten op hun troon? Van de troon afkomen en zich neerwerpen voor de Heilige. Wat doen de oudsten met hun kroon? Ze zetten de kroon af en werpen die voor de troon van de Koning neer (4:10). Zo brengen zij eer aan de Schepper.

In de volgende scène zal het Lam optreden. Johannes weet het nog niet, want hij schrikt zich bijna dood als niemand waardig blijkt de boekrol te openen. De oudsten weten het wel, want zij hebben het geslachte Lam in levende lijve in de hemel ontmoet. Eén van de oudsten mag het zeggen: ‘De leeuw uit de stam Juda, de telg van David heeft de overwinning behaald.’ Dan ziet ook Johannes de leeuwenwelp als het offerlam. Deze neemt de rol uit Gods uitgestrekte hand. Hij accepteert de verantwoordelijkheid voor hen die op de rol van het leven geschreven staan.

Op dat indrukwekkende moment reageren de oudsten, alle vierentwintig, samen met de vier diergestalten. Dan blijken de voorgangers ook voorzangers te zijn. Ze hebben ‘elk een gouden citer’ (als de Leviëten bij de koorzang). Zij begeleiden zichzelf instrumentaal en zingen een nieuw gezang (5:8-10; 14:3). Een lied vol aanbidding van het Lam, juist om de loskoop van het nieuwe verbond. ‘U hebt voor onze God uit hen een koninkrijk gevormd en hen tot priesters gemaakt. Zij zullen als koningen heersen op aarde.’ De tronen en kronen is de hemel? Die zijn een afspiegeling van de

gemeente van het Lam op aarde. Heel Gods volk mag door Christus koninklijk en priesterlijk worden. Niet pas in de hemel, maar op aarde al.

De vierentwintig oudsten zijn voor de gemeenten op aarde het hemelse Steunpunt liturgie. Of lofzang en aanbidding dus belangrijk zijn voor de strijdende kerk! Het zijn de oudsten die zingen. Of voorgaan in de eredienst op aarde belangrijk is! Dat zal in de Openbaring nog vaak de rol van de vierentwintig zijn: reageren op Gods grote daden, aangevoerd door het Lam, met een lofprijzing (7:11; 11:16-7; 14:3; 19:4).

De vierentwintig oudsten ‘zetten een nieuw lied in’ (5:9). Met een citer in de hand. Dat doet denken aan koning David die psalmen dichtte en zong. Aan de priesters die muziek en zang in de tempels verzorgden en bij de citer profeteerden (1 Kron. 25:3). Aan de profeet Elisa die onder begeleiding van citerspel door de Geest gegrepen werd en profeteerde (2 Kon. 3:15). Je hebt beslist de Geest nodig voor een nieuw lied.

Een nieuw gezang: het moet wel gaan over Gods grote daden in Jezus Christus. In de hemel en op aarde. Maar het nieuwe lied sluit aan bij Gods grote daden voor zondaars in Israël. De oudsten vertegenwoordigen in ieder geval Israël met zijn twaalf stammen. En de twaalf apostelen die zelf, als het Lam, uit Israël stammen. Zij mochten voorop gaan om het heil aan Israël en aan de volken aan te zeggen. Het nieuwe lied negeert de toonsoort van psalmen niet, maar neemt die op in een nieuw lied. De zang van de vierentwintig oudsten reageert op de geschiedenis van het heil. Het is zover gekomen: het Lam neemt verantwoordelijkheid voor wie bij name op de rol van het leven genoteerd staan. Het lied van Mozes is het lied van het Lam (15:3).

Dr. Erik de Boer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zeist en eindredacteur van dit blad.

Christelijke vrijheid

wandelen met God

Als je ergens niet aan moet komen, is dat aan de christelijke vrijheid.

Mensen claimen haar.

Maar wat houdt zij eigenlijk in?

B. Luiten ■

Welke vrijheid?

Wanneer iemand zondagse samenkomsten verzuimt, omdat zijn of haar behoefte niet verder strekt, klinkt al gauw een beroep op de christelijke vrijheid. Zo van: 'laat mij dat zelf uitzoeken, ik geloof heus wel'. Als iemand een beetje te veel rookt en drinkt, idem. Hetzelfde argument klinkt in allerlei ethische afwegingen, die per persoon verschillend kunnen uitvallen. De één doet wat de ander nalaat, en het heet allemaal christelijke vrijheid.

Toch heeft dat daar weinig mee te maken. Het zijn toepassingen op de klank af. Men hoort het woord 'vrijheid', en vult het zelf in. Terwijl 'christelijke vrijheid' iets heel anders betekent, namelijk: *het is onze vrijheid om tot God te gaan, in Christus, en verder met lege handen.*

Zo kun je bijv. iemand uitnodigen voor een maaltijd, als je weet dat hij weinig tijd of geld heeft: 'schuif gerust aan, je hoeft niets mee te nemen.

Voel je vrij. En je mag na het eten ook zo weer weggaan, je hoeft niet af te wassen. *Voel je niet verplicht'.*

Die vrijheid, daar gaat het om. Dat je je bij de Vader welkom weet, in en met Jezus Christus. Je hoeft niets mee te nemen, sterker: je mag niets meenemen. Omdat de eigen Zoon van God alles heeft volbracht om ons als kinderen van God thuis te brengen. Wie dan zelf nog iets meeneemt, om het thuiskomen wat aannemelijker te maken, heeft de verzoening niet begrepen. Die staat daar buiten, die heeft de genade verspeeld. Je komt óf door Christus tot de Vader, óf je komt niet. Lees Galaten 5, waar Paulus door de Geest gedreven deze dingen zeer duidelijk heeft opgeschreven.

Zelfs de wet is nooit bedoeld geweest om toegang tot God te geven. De tien geboden niet, en heel de mozaïsche wetgeving niet. Wie daar toch zo mee omgaat en anderen zo leert, moet dan ook echt alle wetten 100% volbrengen, met hart en ziel, kracht en verstand. Een onmogelijke eis wordt dan op de mensen gelegd, het leven wordt van Christus losgemaakt. Dergelijke leraren moeten zich maar laten castreren, roept Paulus in een uiterste poging om mensen deze dwaasheid te laten inzien.

Vrijheid in het hart

Het is te begrijpen dat dit geloof aan alle kanten wordt aangevochten. Want het komt zo 'vrij' over. Dat kan de bedoeling haast niet zijn. Het leven met God is toch serieus, je bent zomaar geen christen, dan heb je je te houden aan allerlei regels, beperkingen en voorwaarden.

De praktijk in de christelijke kerk staat daardoor niet zelden op gespannen voet met de leer.

Het is niet voor niets dat Paulus nadrukkelijk waarschuwt: laat je van de vrijheid in Christus niet beroven, *laat je geen slavenjuk opleggen!* Want die dreiging is er steeds. Gelovige mensen zijn al gauw bereid om aan hun medegelovigen op te leggen hoe het moet. Waardoor de kerk een alles-behalve vrije sfeer gaat ademen, maar meer een klimaat krijgt waarin mensen beoordeeld worden. Waar ternauwernood iets mag, maar gauw kritiek klinkt, bij het minste of geringste. Toch heten we 'vrijgemaakte' kerk, *vrije kerk*: hier zijn mensen *vrij* om tot God te gaan, daar zit geen paus of synode tussen, ook geen kerkenraad of dominee. De weg is in Christus vrij voor ieder persoonlijk en allen samen, groot en klein. Een kostbaar geschenk en een onopgeefbaar goed.

Het is van veel belang dat deze vrijheid *in het hart wordt ervaren*. 'Toegeëigend' zouden onze christelijke gereformeerde broeders en zusters zeggen. Want alleen praten over deze vrijheid helpt niet zoveel. Daarom zingen wij:

*Die eeuwig rijke God
moog ons reeds in dit leven
een vrij en vrolijk hart
en milde vrede geven.
(Gez. 141:2)*

Dat is het precies: 'Christus heeft ons bevrijd opdat wij in vrijheid zouden leven' (Gal. 5:1). Deze belijdenis bewaken is één, haar doorleven is twee. Ons eigen hart klaagt ons immers voortdurend aan, dat wij al Gods geboden overtreden hebben en daartoe nog steeds geneigd zijn. Maar laat daardoor je vrijheid niet afpakken! Christus is meer dan je hart (1Joh. 3:20). Weet je aanvaard, en aanvaardt zo elkaar. Omring elkaar niet met eeuwige kritiek, maar met liefde, vreugde en

vrede. Zo zal het zijn in het huis van God, de meest veilige plek op aarde, waar mensen vrij zijn van het oordeel.

Hierin ligt ook het antwoord, wanneer je geestelijk de maat wordt genomen. Er zijn altijd mensen die meer van de Geest hebben ervaren dan jij. Dat is in principe prima! Als je je daardoor maar niet laat beoordelen en je vrijheid niet laat afpakken. Want jij mag in Christus op jouw manier gaan tot God, door diezelfde Geest.

Op die manier wordt iedere eigen verdienste (en andermans oordeel daarover) echt heel ver weg gezet. Iets wat ons in de praktijk nauwelijks lukt en wat toch zo wezenlijk is voor kinderen die in de Zoon tot zijn en hun Vader gaan. Voel je vrij, net als de Zoon.

Gebruik de vrijheid waarvoor zij is bedoeld

Als dit tot ons doordringt, is vervolgens de vraag: wat ga je nu doen met die vrijheid? Als je niet je tijd hoeft te besteden aan het verdienen van een toegang tot God, wat ga je dan met al die uren doen?

De kans is vrij groot, dat we ruimschoots aandacht gaan schenken aan de verlangens van het vlees, zoals Paulus dat mooi kan zeggen in datzelfde Galaten 5. Met als gevolg een leven waarin het vlugge genieten centraal staat, tot bevrediging van alle behoeften die in ons naar boven komen. In dat kader heeft Paulus het opnieuw over de wet. Niet om haar te *volbrengen* (nog steeds niet), maar wel om te delen in haar *vervulling*. Dat kan zo'n beetje hetzelfde lijken, alsof Paulus met de ene hand geeft en met de andere hand terugneemt. Maar dat is het niet, het gaat om iets heel anders.

Als je in Christus vrij bent van iedere prestatie om tot God te gaan, hoe ga je dan al die vrijgekomen tijd besteden? Wel, nogal logisch: *dan ga je tot God*, met heel je leven. De christelijke vrijheid is vrij, helemaal, én zij heeft juist dit in zich: het tot God gaan. *Het is geen vrijheid om ergens anders heen te gaan*. Het is zeker geen vrijheid om aan zelfbevrediging te gaan doen. Een term die nogal seksueel getint is tegenwoordig, maar die door Paulus breder wordt gebruikt. Wie tot God gaat, wie Hem leert kennen, ontvangt een vreugde die je zo nooit in jezelf zult vinden. We zijn nooit bedoeld om aan onszelf genoeg te hebben, nooit zullen we in onszelf die bevrediging vinden. Ga daarvoor dan vooral de ontvangen vrijheid niet misbruiken.

Lees heel Galaten 5. Eerst waarschuwt Paulus: laat je *vrijheid* niet afnemen, je hoeft de wet niet te volbrengen om tot God te mogen gaan. Daarna waarschuwt hij: raak de wet niet kwijt, want zo is het leven bij God. Christus heeft haar vervuld en wil door zijn Geest je zo leiden, dat jij in die vervulling deelt.

Door dat zo achter elkaar te zeggen, laat Paulus ons duidelijk zien dat dit in elkaars verlengde ligt. Je mag tot God gaan, in je bidden, je luisteren, je geloven, je vertrouwen, je bewondering, je ver-

wachting. Als je dat doet, zal zijn vreugde steeds meer in je komen, je sturen, je laten ontdekken waarin echte verzadiging is te vinden.

De wet functioneert niet als voorwaarde, zij komt nu ter sprake in het kader van *vrucht dragen* door de Geest. Het woord zegt het al: de vrucht ontstaat achteraf, doordat de Geest van Christus je thuisbrengt bij de Vader en je vult met zijn liefde. Als je daarmee wordt gevuld, krijg je deel aan de vervulling van de wet: de liefde tot God en de liefde tot al je naasten.

De vrucht van de Geest groeit in de vrijheid van Christus

Wie christelijke vrijheid claimt om aan zichzelf tegemoet te komen, heeft haar niet verstaan. Laat dat heel duidelijk zijn. Wie evenwel dagelijks met zijn Vader praat en naar Hem luistert, wie ontdekt waar Hij mee bezig is en met hoeveel inzet, verandert daardoor naar zijn beeld. Dat is net zo duidelijk.

In de vrijheid van de kinderen om dichtbij Vader te zijn ontstaan de mooiste dingen, zoals liefde, vreugde, vrede, geduld, vriendelijkheid, goedheid, geloof, zachtmoedigheid en zelfbeheersing. Dat is precies wat de wet bedoelt, schrijft Paulus.

Dit lijkt ook sprekend op wat we belijden in HC zondag 24: door onze goede werken verdienen wij niet, wel is het *onmogelijk* dat wie in Christus door waar geloof is ingeplant, niet zou voortbrengen de vruchten van de dankbaarheid. Dat kun je toepassen op jezelf, maar zeker ook op al je broeders en zusters in de Heer. Het wordt een nieuwe manier van naar elkaar kijken. Niet beoordelend, in de zin van 'doe je alles wel goed?', maar meer verwachtingsvol: 'het is onmogelijk dat jij de vruchten van de Geest niet voortbrengt, hoe doe je dat dan, ik ben benieuwd!'. Dat bevordert het onderlinge vertrouwen en het klimaat in de gemeente.

Vandaar dat de bedoeling van Gods wet breed uiteen wordt gezet in de catechismus. Het blijft niet bij de enkele regels van de oorspronkelijke oorkonde, 'U zult niet doodslaan', en zo. Nee, je zult hierin worden als God, daar gaat het om, in gedachten, woorden en daden, in zijn liefde tot het leven. Je zult delen in zijn gezindheid, door zijn Geest. Zo wordt de wet in jouw leven toch vervuld (Rom. 8:4)!

Geef dan je vrijmoedigheid niet prijs, lezen we in Hebr. 10:35. 'Onbeschroomdheid' staat er tegenwoordig. Maar 'vrijmoedigheid' vind ik toch mooier, vanwege die vrijheid die erin zit. Welke vrijmoedigheid? Om langs de nieuwe, levende weg het hemels heiligdom binnen te gaan (10:19), in Christus tot de Vader! Elke dag in je gebed, en straks met je hele bestaan. Geef die niet prijs! De verleiding daartoe is er voortdurend, van buitenaf en van binnenuit. Maar waarvoor zou je deze vrijheid willen ruilen?

Ds. Bas Luiten

Creatief gereformeerd

Over de ruimte voor missionaire projecten

Nee, deze titel zegt niet dat we maar wat moeten gaan sjoemelen met gereformeerde principes. 'Creatief boekhouden' is al gauw een signaal van fraude en onheil, maar met de samenstelling *creatief gereformeerd* wil ik juist aandacht vragen voor de innovatieve kracht van het gereformeerde. Gereformeerd en creatief horen van nature bij elkaar. Dat is helemaal niet nieuw, want *creatief gereformeerd* is feitelijk een pleonasme zoals 'nat water' dat is of 'ronde cirkel'. Het bijvoegelijk naamwoord 'creatief' benadrukt een eigenschap die reeds in 'gereformeerd' ligt opgesloten. Toch is het tegenwoordig vechten geblazen om de creatieve notie van het gereformeerde boven tafel te krijgen. In kerk en samenleving staat gereformeerd eerder tegenóver creatief. Strak in het pak, wars van verandering, draadjesvlees, twee keer naar de kerk, niet voetballen op zondag. Het stoffige imago van 'het gereformeerde' doet velen de oren sluiten voor iemand die vandaag de dag pleit voor het cruciale belang van gereformeerde belijning ook in missionaire projecten. Ten onrechte! Of niet?

G. Riemer ■

Tot op het bot gereformeerd

In het kader van deze rubriek wil ik het hebben over de betekenis van *gereformeerd* in missionaire en oecumenische arbeid, bijvoorbeeld in Amsterdam, Rotterdam, Willemstad, Harare, Zwolle, Nairobi, Delhi, Jakarta - vul zelf maar verder in.

Als docent bij de trainingsafdeling van *De Verre Naasten* (IRTT) zet ik mij in voor *Reformed Theology* - met de nadruk dus op het gereformeerde gehalte van deze theologie. In de besluitvorming om contacten met andere kerken in de wereld aan te gaan, hanteert DVN als belangrijk criterium aanspreekbaarheid op de gereformeerde leer en levenswandel. In relaties met andere kerken in de wereld hantieren ook deputaten BBK de gereformeerde leer als sleutel om de deur te openen dan wel te sluiten. En de in 1982 opgerichte *International Conference of Reformed Churches* (ICRC) noemt als belangrijk motief voor haar bestaan *to present a Reformed testimony to the world*. Ze laat slechts leden toe die *faithfully adhere to the Reformed Faith*. Dezelfde motieven komen we binnenlands tegen bij deputaten Kerkelijke Eenheid en, naar we mogen aannemen, óók

bij de missionaire projecten die financieel ondersteund worden of werden door ons kerkverband (Enkhuizen, Bergen op Zoom, Lichenvoorde, Amsterdam, Gent, Venlo, Maastricht), of die op andere wijze kerkelijke inbedding ontvangen (Stadshartkerk Amstelveen, Mijdrecht).

gereformeerd en creatief horen van nature bij elkaar

Het gereformeerde zit ons diep in bloed en botten. Kennelijk vormt het ook een kernmotief voor ons kerkelijk leven van binnen naar buiten. Het is niet zelden de legitimatie voor het opzetten en onderhouden van een apart instituut, haar bestaansgrond dus. Daarom is de vraag naar de blijvende waarde van dat gereformeerde zo buitengewoon spannend, vooral omdat de vanzelfsprekendheid en de duidelijkheid ervan in de kerkelijke achterban

aan het vervagen is. Want zeg nu zelf, wat heeft dat 'gereformeerde' eigenlijk nog te betekenen? En wat moet het betekenen in onze missionaire projecten?

Stolling in vormen

Een gereformeerde zendeling die een kerk ging planten in het buitenland kreeg de instructies mee om dit te doen in overeenstemming met de 'Drie Formulieren van Enigheid' en de 'Kerkenordening'. Deze nadrukkelijkheid (die lange tijd vanzelfsprekend was) heeft niet zelden geleid tot bizarre situaties. Zendingen vereenzelvigden het gereformeerde karakter van hun werk met de vormen van het thuisfront. Zo kon het gebeuren dat Papoea's zich de Geneefse melodieën eigen moesten maken die, afhankelijk van de zende kerk, al dan niet ritmisch gezongen moesten worden. Middelburg 1933 werd ingevoerd als 'orde voor den eredienst'. In Harare staat een kerkgebouw dat een replica kon zijn van een dorpskerk ergens op de Veluwe. Het gereformeerde nestelde zich in de vormen en werd daarmee vereenzelvigd. Zo werd het ook door de ontvanger begrepen en aangehangen. Op Kalimantan Barat bijvoorbeeld zorgt verandering van liturgie (afwijking dus van de door de eerste zendingen ingevoerde orde) voor veel heftige discussie. Ook elders betonen nieuwe kerkleiders zich fanatieke verdedigers van de overgeleverde vormen en achten zij afwijking daarvan gelijk aan ontwaarding van het gereformeerde karakter van hun kerk. Dit verschijnsel is niet eigen aan alleen het gereformeerde zendingswerk, maar ook aan dat van andere kerkelijke tradities.

Getalenteerde expressiviteit

Pas de laatste 20 jaar is veel meer echte aandacht gekomen voor *contextualisatie*, dat wil zeggen de erkenning dat de ontvangende cultuur zélf een grote stem krijgt in het zoeken van voor de eredienst passende vormen. Ik mocht daar aan mee werken en heb ervaren hoe geweldig belangrijk dit is. Want de ontvanger van het evangelie wordt nu creatief met het evangelie, hij ontdekt hoe hij zélf het antwoord op het evangelie formuleren kan en mag. De vormen die hij maakt - om daarmee voor Gods aangezicht te staan - komen voort uit aan zijn eigen expressie-kunst, zoals die zich in zijn verleden ontwikkeld heeft. Hij ontdekt dat deze God 'hem met heerlijkheid en luister gekroond heeft'. Aan Hem dankt hij zijn aparte talenten en gaven. Zoals hij is, zó wil hij nu Gods heerlijkheid weerspiegelen gaan. Geen Geneefse melodieën dus, geen berijmde psalmen, geen orde van Middelburg of Kampen, geen letterlijke decaloog, etc. Wel eigen liedkunst en houtsnijwerk om de kerk te versieren en eigen architectuur voor de bouw van een kerk. Ook een manier van catechiseren die aansluit bij inheemse didactiek en een preek-

stijl die gebruik maakt van de lokale vertelkunst. Dat alles werd aanvankelijk door het gereformeerde thuisfront met de nodige argwaan gevolgd, maar steeds meer ontstond de overtuiging dat het zo moest en dat eigen vormen juist veel meer een echte toe-eigening van bijbels-gereformeerde inhouden waarborgden. Bovendien, zou ook God niet volop genieten nu wereldwijd zijn volk op zo authentieke wijze hem het goede van zijn eigen rijkgescheerde schepping toespiegelt?

Gesneden beelden

Creatief gereformeerd, dat kan alleen maar als je het eigene van het gereformeerde niet vasthecht aan bepaalde vormen. Dat zou trouwens wel de makkelijkste manier zijn om zó het gereformeerde vast te zetten en te bewaren. Dan zouden we gauw klaar zijn, dan is wat onze voorouders hebben ontwikkeld genoeg geweest voor alle tijden en kunnen we de kerk omdopen tot museum. Dan kan de TUK eigenlijk wel dicht, want dan komt het er alleen nog maar op aan om te conserveren. Voortschrijdend inzicht hebben we niet nodig, onderzoeksprogramma's ook niet. Alles staat vast.

dat is niet de bedoeling van gereformeerd, integendeel

De manier waarop je de Bijbel uitlegt, de liturgische vormen, de methode om te catechiseren, de preekstijl, de missionaire benadering. Door het vastleggen van vormen lijken nu ook heel wat inhouden gestold te zijn en onbeweeglijk vast te zitten, met alle gevaren van sacralisering en ritualisering die daarmee gepaard gaan, gevaren waarvan de Reformatoren de kerk nu juist bevrijd hadden en ook verder wilden vrijwaren. Daar waar vorm en inhoud met elkaar vereenzelvigd worden, dreigt God weer een gesneden beeld te worden. Dat is niet de bedoeling van gereformeerd, integendeel.

Waagstuk van de ontmoeting

Wat dan? Wat is dan de bedoeling? Het hart van de Reformatie ligt heel dicht tegen de Schrift aan. Het gaat om luisteren naar de stem van God. Die stem van God, die zich laat horen door het papier van de Bijbel heen. Wie luistert naar die stem van God, die stapt de wereld van God binnen. Deze wereld en dit leven vangen zo het licht van de hemel, door het papier van de Bijbel heen. Zó laat God zich door mensen ontmoeten. 'Gereformeerd' wil in de verwarrende wereld van het spirituele en religieuze zich alleen maar laten leiden door het begrijpen van de Schriften. Daarnaast

luisteren, leidt binnen in de verwondering om Gods schepping, daarnaar luisteren, geeft absoluut vertrouwen in zijn leiding, dát begripen, geeft diepe beleving van de betekenis van het verbond dat Hij met mensen sluit. De verstrekkende betekenis van dat Schriftwoord zet aan tot profeteren, tot dienen, tot spreken in alle talen. Dat geeft mond en hart en hand om lief te hebben, God en de naaste. Creatief. Steeds hetzelfde is dood in de pot. Ontmoeting, het waagstuk van de ontmoeting en daarvoor van vernieuwing, creatie en recreatie, dwars door het papier heen - dát doet bloeien.

Goddelijk Schriften

Gereformeerde identiteit bewijst zich daar, waar de uitleg van de Bijbel blijft gelden als het uiteindelijke argument waarvoor alle andersoortige argumenten zwichten moeten. De kerken van de Reformatie hebben dat bij wijze van anker vastgelegd in artikel 7 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis (maar ook in art. 31 van de KO). “Het is mensen, zelfs al waren het apostelen, niet geoorloofd anders te leren dan ons reeds geleerd is door de Heilige Schrift”. De ‘goddelijke Schriften’ worden door een gereformeerde op eenzame hoogte gezet. Wat daarin geleerd wordt is ‘volmaakt en in alle opzichten volledig’.

Ketterij van de letterlijkheid

Toch is daarmee lang niet alles gezegd. Eigenlijk begint het nu pas en blijkt hoe moeilijk dit uitgangspunt is en hoe verkeerd het in de praktijk kan uitpakken. De kerkgeschiedenis laat zich beschrijven niet alleen als strijd om het behoud van de Schrift, maar ook als voortdurende strijd om het goede begrip ervan. Ten diepste is kerkgeschiedenis de geschiedenis van exegese en toepassing van Gods Woord. In die geschiedenis ontdekte de kerk vaak door schade en schande hoe het wel moet en hoe het niet moet. Zo wees zij de letterlijkheid af, een ketterij echter die steeds weer de kop blijkt op te steken. De kerk leerde het Woord van God bewaren tegen biblicisme, tegen fundamentalisme, tegen het één op één uitleggen van bijbelteksten, tegen het uit z’n verband rukken van een bijbelwoord, tegen overloos allegoriseren en exemplariseren.

Geborgde creativiteit

In die geschiedenis heeft gereformeerde bijbelwetenschap haar lessen geleerd en ontwikkelde zij in de hermeneutiek een zelflerend instrument voor het zo goed mogelijk verstaan van bijbelteksten. Welnu, óók daarin heeft zich de creatieve kracht van het gereformeerde bewezen en ontstond bijvoorbeeld als zeer belangrijke regel dat elke bijbeltekst alleen dan recht verstaan kan worden indien haar heilshistorische bepaaldheid in rekening gebracht wordt. Alleen deze benadering vormt de bed-

ding voor de verkondiging en toepassing van het evangelie in rapport met de tijd waarin we leven. Daarmee wordt allegorisch en exemplarisch preken niet uitgesloten maar ingesloten en van goede oevers voorzien. Alleen deze benadering (gekoppeld aan andere lessen uit de geschiedenis van de exegese) staat garant voor een goede borging van gereformeerde creativiteit.

Herbronning en vernieuwing

In de bijbelwetenschap klopt het hart van het gereformeerde. Geloofsformulering maakt gebruik van de resultaten van vroeger, maar is vanwege het vastliggende uitgangspunt (het primaat van Gods Woord) niet bang om in de actualiteit van vandaag andere keuzes te maken zowel wat betreft vorm en, als nieuw inzicht in de Schriften daarom vraagt, ook wat betreft de inhoud.

***het zou pas echt
verontrustend zijn als de
kerken niet zouden
veranderen***

Deze *herbronning* is wezenlijk voor de vitaliteit van gereformeerde theologie; het leidt tot continuïteit én vernieuwing. “Het verstaan en hanteren van de Schrift is een door de Geest geleid voortgaand proces, dat een zich steeds vernieuwende normativiteit voortbrengt”.¹ “Gereformeerde theologie moet enerzijds nadrukkelijk op de eigentijdse context ingaan en anderzijds voluit bijbels-gereformeerd blijven”.² De vrijgemaakte kerken veranderen, zo horen we vaak roepen, door verontruste kerkleden. Welnu, het zou pas echt verontrustend zijn als deze kerken niet zouden veranderen. Dat is het eerste wat je daarvan moet zeggen. En het tweede is dat elke verandering zich alleen maar als ‘gereformeerd’ kan legitimeren wanneer duidelijk is dat het eerste kenmerk van gereformeerd (verantwoorde Bijbel-exegese) niet verkwanseld wordt.

Genomen wissels

Ten aanzien van bijbeluitleg en geloofsformulering heeft de kerk in haar geschiedenis steeds weer opnieuw haar standpunt moeten bepalen, soms ook moeten bijstellen. Daarin nam de kerk haar verantwoordelijkheid in het onderscheiden van de geesten. Het spoor werd doorgetrokken, wissels werden genomen. Soms kan het nodig zijn om achter deze wissels terug te gaan, namelijk wanneer doorgaande bijbelstudie daar om vraagt. Met de resultaten van goede bijbelwetenschap moeten wij niet krampachtig omgaan. Ook niet wan-

Stroom Amsterdam hier nog in Café Dwaze Zaken

neer dat betekent dat in het verleden ingenomen posities bijgesteld moeten worden. Tegelijk echter leert onze geschiedenis ook veel van hoe het zéker niet moet. Gereformeerd doet zich óók kennen als een gewaarschuwde traditie, gewaarschuwd tegen misbruik van de Schriften, gewaarschuwd tegen subjectivisme, rationalisme, vrijzinnigheid, antropocentrisme, mystiek. Wat kan deze lijst lang worden! De rode draad in het afwijzen van al dit soort dingen is de handhaving van het eerste principe van de Reformatie, de hernieuwde gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift. De kerk die scherp is om te luisteren wat de Geest nú door het Woord te zeggen heeft.

Gewaarschuwd gereformeerd

Dit artikel wil ruimte scheppen en grenzen aangeven. Bewegingsruimte voor missionaire en oecumenische projecten in binnen- en buitenland, maar ook de begrenzing daarvan in meer dan alleen maar houtskoollijnen. Elke gereformeerde gemeentestichter telt als een gewaarschuwd mens, hij werkt in opdracht van kerken die in het verleden met vallen en opstaan het spoor trokken en bepaalde wissels hebben genomen. De neerslag daarvan vinden wij onder meer in onze geloofsbelijdenissen.³ Daar houdt hij serieus rekening mee, hij maakt werkt van zijn eigen gereformeerde overtuiging en is bereid daarvan verantwoording af te leggen. Ook al sticht hij een nieuwe gemeente in het moderne Amsterdam, hij begint historisch gezien niet bij af. Dat betekent heel veel. Dat betekent niet dat hij met het oog op de doelgroep (een groep mensen die wél bij af beginnen) niet alle ruimte moet krijgen om samen met deze nieuwe mensen passende vormen te vinden om het geloof te beleven en de Here God te prijzen. Dat betekent wél dat hij in het zoeken daarnaar bewijst te weten waar het op aan komt. Hij is onderlegd in de Schriften en stoot zich niet aan stenen waaraan de kerk zich in de loop van de geschiedenis al eens gestoten heeft.

Begrenside(!) ruimte (!)

Als 'achterban' van dit werk doen de kerken er

goed aan het gesprek met de missionaire werkers over het gereformeerde gehalte van hun werk op de agenda te zetten en te houden. Laat dat een fijn en hartelijk gesprek zijn. Als dát gebeurt kan er ook vrijmoedig ruimte gegeven worden om voor liturgie en geloofsbeleving deze projecten veel vrijheid te geven en te ontdekken hoe creatief gereformeerd kan zijn. Zo ontwikkelen zendingsgemeenten op verantwoorde wijze andere vormen dan die binnen het kerkverband gewoon zijn. Dat vraagt van de bestaande kerken ont-absolutering⁴ van vertrouwde patronen. Het heeft veel te lang geduurd op Papua en vele andere plaatsen om daar ruimte en methode voor te vinden.⁵ Laten we, daardoor geleerd, met het oog op binnenlandse projecten royaler en effectiever zijn, zonder deze nieuwe kerken bij voorbaat te verplichten zich in de toekomst aan te passen aan wat in het kerkverband 'gewoon' is. Wanneer deze zendingsgemeenten zich ontwikkelen tot een zelfstandige gemeente (die richting gaat het toch op?) dan zullen zij bij hun zelfstandigwording loyaal opgenomen worden binnen het kerkverband, met behoud van hun eigenheid. Het is mijn overtuiging dat in de wisselwerking die dan op gang komt ook de bestaande kerken verrijkt worden. Laten we als kerken stimuleren dat het gereformeerde hierin zijn creativiteit en spankracht bewijst en dat er een diversiteit aan nieuwe gemeenten kan ontstaan die "zich richt naar het zuivere Woord van God, alles wat daarmee in strijd is verworpt en Jezus Christus erkent als het enige Hoofd", NBG. Art. 29.⁶

G. Riemer is docent missiologie bij het IRTT (Intercultural Reformed Theological Training), de trainingsafdeling van De Verre Naasten. Ook is hij de schrijver van Indonesische theologie bij Litindo.

1. Kees de Ruijter, *Meewerken met God* (Kampen, 2005), pg. 102.
2. Aldus in de beschrijving van het *Onderzoeksprogramma systematische vakken TUK/TUA*, 'Vernieuwing en herbronning', op zoek naar relevante systematische theologie voor de 21e eeuw.
3. Zie voor een hedendaagse onderstreping van het belang daarvan E.A. de Boer, *Onderwijs in de gezonde leer*, in *De Reformatie* (jrg. 82, 9 dec. 2006).
4. Zie ook A.S. van der Lugt, *Ont-absoluteren - nadenken over multi-cultureel kerkzijn in Nederland*, in deze rubriek van *De Reformatie* (jrg. 82, 11 nov. 2006).
5. C.J. Haak beschrijft een ook voor Nederland bruikbare methode in *Metamorfose* (Zoetermeer 2002), vooral hoofdstuk 6 *Metamorfose in de praktijk van zending en kerkopbouw* en hoofdstuk 7, *De metamorfosecyclus*.
6. De Christelijk Gereformeerde Kerken zijn ons wat dit betreft voorgegaan en hebben de aparte status van zendingsgemeenten geregeld op de generale synode van 2004. Zie het rapport dat tot deze besluitvorming leidde, *Gelijkschakelen of Inschakelen*, te vinden op internet. Vergelijk met Studierapport Evangelisatie en Gemeentestichting van de Deputaten Aanvullende Steunverlening Evangelisatie (ASE) voor de Generale Synode Amersfoort 2005.

Boekaankondigingen

Uitgeverij De Banier:

Elke dag een belofte, Bijbels dagboek van C.H. Spurgeon

Elke belofte van God is een cheque, schrijft Spurgeon. Het is niet de bedoeling dat je die leest, bewondert en dan vergeet. Je moet ermee naar de bank om je handtekening eronder te zetten en het geld in ontvangst te nemen. Elke dag één belofte, je mag er dagelijks mee naar God gaan. Nieuwe uitgave, opnieuw vertaald en aangepast aan hedendaags taalgebruik. ISBN 90 336 0598 4, prijs € 22,50, 10e herziene druk

De stem van de Goede Herder, C.H. Spurgeon
De ondertitel is: Praktische richtlijnen voor de christelijke opvoeding. Het is eenvoudig van opzet en zó bijbels, dat het ook voor onze tijd niets van zijn waarde verloren heeft. Bijzonder aanbevolen bij allen die met de opvoeding van kinderen te maken hebben.

ISBN 90 336 0593 7, prijs € 7,50, 2^e herziene druk

Volhardend vertrouwen, ds. A. van der Zwan
Op weg met oudtestamentische gelovigen, een preken serie over Hebreeën 11. Over gewone mensen die God heeft gebruikt om grote dingen te doen.

ISBN 90 336 0707 7, prijs € 14,00

Jouw eigen dagboek, Evert Kuijt

Ben je een doorzetter? Maak je graag af waar je aan begonnen bent? Dan is dit een dagboek voor jou! Het helpt je om elke dag de Bijbel te lezen en te onderzoeken.

ISBN 90 336 0182 6, prijs € 8,75, 6^e druk

Om het donker op te klaren, Bijbels dagboek van Ds. J.J. Poort

366 korte overdenkingen om elke morgen iets mee te overdenken en in praktijk te brengen. Op Poorts eigen, aansprekende manier spoort hij jong en oud aan om in het licht te wandelen.

ISBN 90 336 0709 3, prijs € 10,00, 9^e herziene druk

In goede en kwade dagen, Ds. J.T. Doornenbal
Bemoedigende en vertroostende woorden voor elk moment van het leven; om te lezen in goede en kwade dagen.

ISBN 90 336 0704 2, prijs € 12,50, samengesteld door L. Dalhuizen

Gebonden en toch vrij, Ferene Visky

In de periode 1958 tot 1964 bereikte de communistische terreur in Roemenië een dieptepunt. Talloze arrestaties door de gevreesde geheime politie hielden het land in de greep van de angst. Veel mensen verdwenen achter de tralies. In deze donkere tijd ontmoeten de predikanten Visky en Wurmbrand elkaar. Er ontstaat een vriendschap voor het leven. De 70 korte verhalen uit dit boek getuigen hiervan.

ISBN 90 336 0717 4, prijs € 10,00

Uitgeverij DeGroot Goudriaan:

Dagelijks bemoedigd, ds. J.J. Poort

Dit boekje bevat 365 karakteristieke uitspraken die zich kenmerken door een minimum aan woorden en een maximum aan inhoud, b.v.: 'Als God wegen wijst, zijn ze ook begaanbaar'.

ISBN 90-6140-982-9

De Bruidegom tegemoet, Robert Murray MacCheyne

De boodschap van de schrijver (1813-1843) blijft boeiend en actueel. Dit bijbels dagboek biedt een goede indruk van zijn prediking en de accenten die hij legde op zonde en genade, op het gevaar van onbekeerd zijn, op de rijkdom van Christus etc. Ook is in dit dagboek zijn bekende 'bijbelrooster' opgenomen, aan de hand waarvan men in één jaar de hele Bijbel doorleest.

ISBN 9061409578, € 23,50

Met de vlag in top naar het Leger des Heils

Voor het eerst in de geschiedenis van het Leger des Heils in Nederland heeft een wetenschapper zich gebogen over de oorsprong en de werkzaamheden van deze als 'spiritueel-charitatieve beweging' voorgestelde beweging. Op 28 november 2005 namelijk promoveerde J.B.K. Ringelberg uit Almere, een leidinggevende uit de gelederen van dit leger, aan de theologische faculteit van de Universiteit van Tilburg op een onderzoek naar de eerste 60 jaar van het bestaan van het Heilsleger in ons land, van 1886 tot 1946.

H. Veldman ■

Het proefschrift telt 340 bladzijden en daarin zet Ringelberg op een heldere en geduldige wijze uiteen hoe deze van oorsprong Engelse opwekkingsbeweging, The Salvation Army, met als centrale figuur de charismatische methodistische predikant William Booth, zich in de jaren '80 van de 19de eeuw in Nederland vestigde. Dat ging gepaard met vrij veel tegenstand vanuit de bestaande kerken, maar dat verzet verstomde geleidelijk aan toen het Leger zich ook als maatschappelijke hulporganisatie presenteerde. De mannen van het eerste uur in Nederland waren Carel Ferdinand Schoch (1837-1917, een gepensionerd artillerie-officier), de Amsterdamse onderwijzer Gerrit Juriaan Govaars (1866-1954) en Joseph Kelly Tyler (1847-1919, een voormalige Engelse zeematroos). De religiositeit van het Leger des Heils heeft haar 'roots' in de Engels-Amerikaanse beweging van methodisten en quakers. Daarin liggen de accenten niet op wat de kerk zoal leert, maar hoe de bekeerde kerkleden zich - geïnspireerd door Gods Geest - openstellen voor hulp aan de in nood verkerende medemens. Zo kreeg Nederland, en daarin als eerste stad Amsterdam, 'het Leger van de daad'. Deze praktisch ingestelde geloofsrichting werd nogal kritisch ontvangen, zeker ook omdat ze het christendom feitelijk transformeerde tot een sociale beweging en de kerk met haar sacramenten als slechts institutioneel beschouwde.

Het 'Leger des Heils in Nederland' kreeg in 1921 te maken met een scheuring: mensen die de leiding vanuit Engeland niet meer waardeerden stichtten het 'Nederlandsch Leger des Heils'. De twee 'legers' opereren nog steeds min of meer los van elkaar, al zal de gemiddelde Nederlander het (ook uiterlijke) verschil niet gauw opmerken; bij de jongste groep draagt men geen S op het uniform.

De moeilijkste tijd van het Leger des Heils was -

na de al moeizame crisistijd van de jaren '30 - de periode van de Tweede Wereldoorlog. Toen hebben de Duitse bezetters er veel aan gedaan om de activiteiten van het Heilsleger tegen te gaan, ja overbodig te maken. Uiteindelijk werd het Leger des Heils in Nederland verboden; desondanks bleef het op kleinere schaal veel nuttig werk verrichten. Het herstel van de vrijheid betekende ook dat dit leger uit de clandestiniteit tevoorschijn kon komen en zich bevrijden van de desintegratie en opnieuw zijn sociaal-religieuze werk zelf kon bepalen.

De studie van Ringelberg is breed in zijn aandacht voor zowel religieuze, sociale als organisatorische aspecten van het Leger des Heils. In zijn evaluatie gaat Ringelberg de vraag niet uit de weg waarom het Leger zich als kerkgenootschap laat kennen, terwijl het toch meer lijkt op een hulporganisatie naast (en in plaats van) de kerken. Hij geeft aan dat het niet een theologische keus is geweest, maar meer een zaak van opportuniteit. Aan de eisen die de regering stelde, zoals een kerkelijk reglement, kon men gemakkelijk voldoen. Toch denken veel leden dat wel degelijk een theologische fundering voor het kerk-zijn moet gelden.

In de tien bijlagen treft de lezer diverse gegevens aan, zoals de leerstellingen, de 'krijgsartikelen' voor de 'gevechtseenheden', het stichterslied, een overzicht van functies en rangen en de statuten van het Leger des Heils. Vermeldenswaard zijn ook de twee katernen met foto's.

N.a.v.: Johan Ringelberg, *Met de vlag in top. De geschiedenis van het Leger des Heils in Nederland (1886-1946)*. Uitg. Buijten en Schipperheijn Motief, Amsterdam 2005. ISBN 90-5881-232-4. Prijs: € 22,50.

Drs. Harry Veldman is kerkhistoricus en woont te Zuidhorn

PERSBERICHTEN

Oproep onderzoeksproject Veenhof-biografie

De laatste tijd is er hernieuwde aandacht voor Prof. C. Veenhof (1902-1983), die menselijkerwijs gesproken gerust de vader van de Nederlands Gereformeerde Kerken genoemd mag worden. Deze herleving van aandacht blijkt onder andere uit het onlangs in Kampen gehouden Veenhof-congres. Ab van Langevelde voerde daar het woord over het denken van Veenhof over de kerk. Hij is bezig met het schrijven van een biografie over Prof. Veenhof. Het is de bedoeling dat hij daarop over enkele jaren promoveert bij Prof. dr. George Harinck aan de Theologische Universiteit aan de Broederweg te Kampen. Het project wordt financieel gesteund door het fonds Pro Religione et Libertate en het Koninklijke Smilde Fonds. In het Veenhof-archief liggen heel wat meters onderzoeksmateriaal op Ab te wachten. Daarnaast hoopt hij gesprekken te voeren met mensen, die Veenhof goed gekend hebben. Uiteraard wil hij praten met de drie kinderen van Veenhof, die hun medewerking toegezegd hebben aan het onderzoek. Maar er zijn nog vele andere mensen

in leven die herinneringen hebben aan Prof. C. Veenhof. Ab van Langevelde doet hierbij een oproep aan de lezers van De Reformatie om hun herinneringen aan Veenhof op papier te zetten en aan hem toe te sturen. Het is namelijk ondoenlijk om met iedereen persoonlijk een gesprek te voeren. Het is de bedoeling, dat alle namen van de mensen, die op deze wijze bijdragen aan het onderzoeksproject, vermeld worden in het boek over het leven van Veenhof. Wanneer u een verhaal, een anekdote, een brief, een foto of een andere herinnering hebt, die voor het Veenhof-onderzoek van belang kan zijn, wilt u die dan toesturen aan:

Archief- en Documentatiecentrum
t.a.v. Ab van Langevelde
Broederweg 16
8261 GT Kampen
E-mail: ab.van.langevelde@filtnet.nl
Uiteraard krijgt u, als u dat wilt, het opgestuurde materiaal weer terug. Bij voorbaat hartelijk dank voor uw medewerking!

Zendtijd voor kerken

Op D.V. **zondag 21 januari** a.s. wordt een kerkdienst uitgezonden van de Gereformeerde Kerk (v) 'De Westerkerk' te Amersfoort-West (**Radio 5, 17.02 uur**). Ds. Gerrit Gunnink preekt over het thema 'Ik voel me zo leeg.' De samenzang wordt begeleid door organiste Hendrianne Achterstraat. Aan de dienst wordt ook meegewerkt door een combo van de gemeente onder leiding van Peter Munneke.

Deputaten geestelijke verzorging militairen

9 februari: thuisfrontavond in Amersfoort

Als een militair op uitzending gestuurd wordt, is dat een ingrijpende zaak. Dat geldt de militair maar zeker ook het thuisfront. Lange tijd van elkaar gescheiden zijn, heeft zware effecten op het gezinsleven. Als er daarnaast nog regelmatig via de media gemeld wordt dat er gevechtsacties in het uitzendgebied zijn, worden de zorgen alleen maar groter.

Vlak voordat de eerste uitzending naar Uruzgan op stapel stond, hebben de deputaten Geestelijke Verzorging Militairen van de gereformeerde kerken (v) daarom een thuisfrontavond georganiseerd. Die avond beviel zo goed dat er door de aanwezigen gevraagd werd om deze avond vaker te organiseren. Vooral door de onderlinge herkenning, zowel in geloof als in levenssituatie, blijken dit soort avonden aan te slaan. Daarom staat er nu opnieuw zo'n avond op stapel. Deze keer participeren de deputaten van de christelijke gereformeerde kerken in de organisatie.

Beide deputaatschappen nodigen zowel familie en partners van militairen die uitgezonden zijn, als ook militairen en hun naasten die net terug zijn of binnenkort zullen vertrekken uit bij elkaar te komen. Op deze avond spreken we als geloofsgenoten met elkaar wat een uitzending betekent in het dagelijkse en kerkelijk leven. Krijgsmachtspredikant ds. A.H. v.d. Velden, die in het voorjaar naar Uruzgan wordt uitgezonden, zal aan deze bijeenkomst meewerken. Daarnaast is er voldoende tijd en ruimte om met elkaar door te spreken, juist omdat de onderlinge band zo'n belangrijk onderdeel is van de thuisfrontavonden.

Datum: 9 februari

Tijd: 20.00-22.00 uur

Plaats: Martuskerk, Amersfoort Copernicusstraat 18, 3817 VJ Amersfoort

Ieder die zich tot de doelgroep rekent, is welkom. Meldt u zich wel even van te voren aan in verband met de verzorging. Dit kan bij:

M. v.d. Burgh

0570 511570

marc@remedie.nu

M. Tel

033 2986817/4752834

marten.tel@filtnet.nl

PERSBERICHTEN

Naast/ nieuw tijdschrift over zending en hulpverlening

ZWOLLE - Met Kerst lag er voor de leden van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKv) een nieuw, gratis, tijdschrift in de kerk. Het is het januari-nummer van Naast/. Het blad geeft maandelijks nieuws over zending en hulpverlening en is een voortzetting van Tot aan de einden der aarde.

Maar Naast/ is wel anders. "Beter natuurlijk," zegt de redactie. "Niet alleen de naam is nieuw, maar ook de redactieformule en de vormgeving. Naast/ is eigentijds, informerend, inspirerend, moverend. Een fris blad met korte berichten, persoonlijke verhalen, leuke interviews, interessante essays."

Met de vernieuwing wordt de toegankelijkheid en leesbaarheid groter, waardoor de redactie meer (lees jongere) lezers wil bereiken.

Een lezersonderzoek wees namelijk uit dat het blad door personen onder de veertig niet of nauwelijks gelezen werd. Uit dat onderzoek blijkt ook duidelijk dat lezers informatie willen waardoor ze in beweging gezet worden. Ze willen emotioneel betrokken raken bij het zendingswerk.

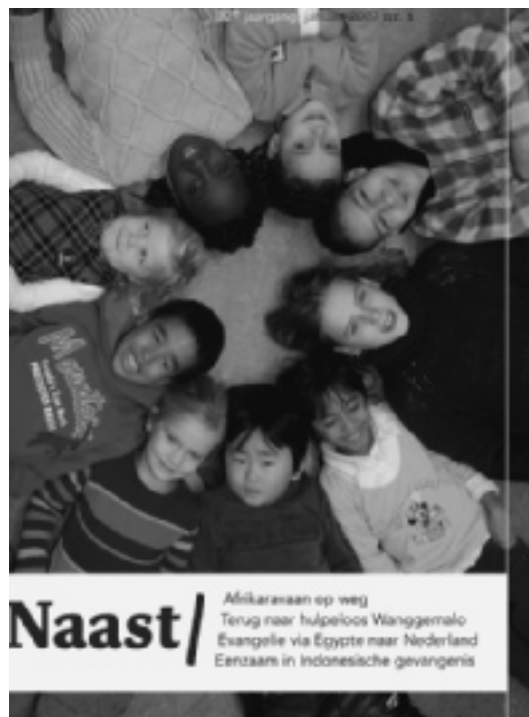
De redactie heeft daarom voor het blad een nieuwe formule ontwikkeld, die verschillende leeftijdsgroepen zal aanspreken. Het wordt allemaal korter, krachtiger, helderder, veelzeggender en aansprekender.

En al die kwalificaties zijn ook van toepassing op de nieuwe naam: Naast/.

Naast/ verwijst naar het grote gebod: je naaste liefhebben als jezelf, en God boven alles. Naast/ gaat over zending met Woord en daad, volgens Handelingen 1:8: tot aan de einden van de aarde. Het woord 'naast' suggereert dat je met elkaar optrekt. En dat je niet tegenover maar naast de ontvangers gaat staan. Dat is de principiële houding bij alle evangelisatie- en zendingswerk.

De / (slash) betekent dat er nadere invulling nodig is. En dat is nu precies wat in het blad gebeurt. De naaste wordt voor de lezer concreet zichtbaar in de vele projecten waar Naast/ over bericht.

Het blad heeft een oplage van 48.500 ex. en wordt uitgegeven door de zendingsinstanties binnen de GKv, waaronder De Verre Naasten.

Gemeentestichting Amsterdam in nieuwe fase: kerk in bioscoop

In Amsterdam gebeuren bijzondere dingen! Op verschillende plaatsen zijn initiatieven gestart tot gemeentestichting. Eén daarvan maakt op dit moment een nieuwe stap: Stroom Amsterdam. Vanaf november komt de nieuwe gemeente Stroom elke zondagmorgen om 11.00 bij elkaar voor een samenkomst in Café en Filmtheater Kriterion. Het café biedt prima mogelijkheden om voor en na de samenkomst koffie te drinken en in gesprek te gaan. In de filmzaal is er eveneens ruimte om kwalitatief en kwantitatief met de samenkomsten te groeien.

Stroom Amsterdam wil een eigentijdse en open gemeenschap vormen met hart voor God, mensen en de stad. In de nieuwe locatie werken we aan afwisselende samenkomsten, waarbij ook multimedia een plek heeft. De samenkomsten worden momenteel door zo'n veertig á vijftig mensen bezocht.

Rommelt Meijer is ontzettend blij met deze nieuwe locatie: "Dit is heel sterk mijn droom, wat hier nu gebeurt. Je kunt als kerk denk ik twee dingen doen vandaag de dag. Je kunt zo goed mogelijk je ding dat je altijd deed blijven doen. Je kunt er ook voor kiezen om nieuwe wegen te zoeken. Daarvoor kiezen wij, juist omdat we ervan overtuigd zijn dat christelijk geloof relevantie heeft voor mensen van nu. En ik merk het zelf: als je zo'n stap zet om in een bioscoop iets nieuws te organiseren, gebeurt er ook iets

met mijzelf. Het is wederzijds, elke zondag die ontmoeting, die verbinding met mensen en met God er bij. Echt heel bijzonder om mee te maken!"

Stroom is de naam voor één van de twee nieuwe gemeenten, die samen het Amstelproject vormen, vanuit de gereformeerde kerken vrijgemaakt. Stroom is voortgekomen uit de Oosterparkkerk (Amsterdam-Centrum).

In maart dit jaar begon gemeentestichter/predikant Remmelt Meijer samen met een kleine groep christenen met samenkomsten in Café Dwaze Zaken tegenover het Centraal Station. De samenkomsten waren gericht op zowel christenen als op niet-christenen. De weg naar Café Dwaze Zaken werd door steeds meer mensen gevonden. Ook het aantal leden groeide. Na de zomervakantie is daarom besloten om naar Kriterion als grotere locatie te gaan. Naast de samenkomsten heeft Stroom ook nog andere activiteiten. In september zijn vijf huisgroepen van start gegaan. Daarnaast organiseert Stroom maatschappelijk debat via OnderStroom en Oriëntatieavonden christelijk geloof.

Delfzijl - beroepen: J.M. Haak te Ulrum

Ds. Afinus De Vries bezoekt Nederland in 3e en 4e week januari

Dordrecht / Willemstad, 5 januari 2007 – Ds. Afinus de Vries, zendeling op Curaçao, zal medio juli 2007 repatriëren. Om die reden neemt hij vanaf heden beroepen in overweging. In de week van 19 t/m 30 januari 2007 brengt hij een werkbezoek aan Nederland. Hij is bereid om in die periode op zondag 21 of zondag 28 januari in een dienst van een vacante Gereformeerde Kerk (Vrijgemaakt) voor te gaan.

Het is voor beroepingscommissies tevens mogelijk een afspraak te maken voor een kennis-making met ds. Afinus de Vries in de week van 21 t/m 26 januari. Zij kunnen daarvoor contact opnemen met onderstaande personen.

Voor meer informatie kunt u contact op nemen met de voorzitter van de zendingscommissie, dhr. Leo van Vugt, tel. 078 617 77 08 / lvavugt@zonnet.nl of met contactpersoon voorlichting, Jannet Messelink, tel. 078 622 642 9 / jannet_messelink@wanadoo.nl. Via hen is het mogelijk om contact te leggen met ds. Afinus de Vries.

HOOFDREDACTEUR:

Prof. Dr. B. Kamphuis

EINDREDACTEUR:

Dr. E.A. de Boer

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Dr. A.L. Th. de Bruijne, Drs. I.D. Haarsma,
Prof. Dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten,
Prof. dr. S. Griffioen, J. Westert.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, J.M. de Jong, Ds. G. Riemer,
Dr. J. Smelik, Drs. H. Veldman

BESTUURSLEDEN STICHTING

DE REFORMATIE:

A. Verhoeff (voorzitter),
Drs. B. Bos (secretaris),
F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636

Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per
post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv, Bedum

ADMINISTRATIE EN

ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3013636.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,50 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december
- opzegging van het abonnement dient 1
maand voor aanvang van het nieuwe abon-
nementsjaar schriftelijk of per e-mail te
geschieden (voor 1 december)
Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-
rom verkrijgbaar bij de Chr.
Blindenbibliotheek voor blinden
en slechtzienden. Tel. (0341) 565477.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Prijs: € 0,45 per mm.
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uit-
gever is het niet toegestaan artikelen uit dit
blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191